

1. Inleiding

Vanuit de Universiteit Utrecht werd een grote groep jonge veelplegers jarenlang gevolgd. Zie Weijers (2019) *Veelplegers aanpakken* en Weijers (2022) *Kansen bieden, kansen pakken*. Centraal in deze longitudinale studie stonden de vragen wat jonge veelplegers doet stoppen en wat de beste aanpak is van deze jongeren. Twee belangrijke bevindingen zijn dat er verschillende fasen in het proces van stoppen met een criminele levenswijze kunnen worden onderscheiden en dat elke fase een eigen geheel van interventies op het gebied van straf en zorg vraagt.

Naar aanleiding van de presentatie van de uitkomsten van deze studie ontstond vanuit het veld de vraag naar een methodiek om deze verschillende fasen in het proces van *desistance from crime* in kaart te kunnen brengen. Daartoe is speciaal voor dit doel een *Vragenlijst Veelplegers* samengesteld. Hieronder wordt allereerst een korte samenvatting gegeven van de vier fasen zoals die in genoemde studie zijn beschreven. Vervolgens wordt een beknopte handleiding voor het gebruik van de vragenlijst gegeven, gevolgd door de *Vragenlijst Veelplegers*.

2. Vier fasen

Criminologisch onderzoek laat zien dat vrijwel alle jonge veelplegers uiterlijk rond hun 30e zijn gestopt met delicten plegen (Ezel & Cohen, 2005; Farrington et al, 2006; Blokland & Palmen, 2013; Boers & Krawinkel, 2016). Als we weloverwogen willen reageren op het criminele gedrag van jonge veelplegers en het eerder stoppen met hun criminele routine willen bevorderen, moeten we ons buigen over de vraag, wat hen beweegt om een punt te zetten achter hun routineuze criminele activiteiten. Wat motiveert de jonge veelpleger om te stoppen, hoe ziet dat proces van stoppen eruit en hoe kunnen wij met onze justitiële en zorgreacties daarop effectief aansluiten om een ommekeer naar een sociale levenswijze te bevorderen?

Stoppen betekent een worsteling

Een eerste belangrijke bevinding is dat stoppen met een ingesleten criminele levenswijze door de betrokken jongvolwassenen wordt ervaren als een worsteling. Het gaat om jonge mannen – vrouwen komen vrijwel niet voor onder jonge veelplegers – die niet alleen veel delicten hebben gepleegd, maar daar ook een gewoonte van hebben gemaakt en dit als hun werk en hun manier van leven zijn gaan beschouwen. Met uitzondering van degenen die al weer heel vroeg in de adolescentie zijn gestopt, vereist stoppen met criminaliteit van jonge veelplegers een breuk met hun (vrijwel) dagelijkse routine en een radicale verandering van levensstijl en zelfconcept (Shapland & Bottoms, 2011; Gray, 2013).

Stoppen is niet alleen een rationele keuze; zelfbeelden, emoties, vriendschap, vertekeningen en onbegrip van de eigen situatie spelen daarbij minstens zo'n belangrijke rol. Stoppen met een ingesleten criminele levenswijze laat zich vergelijken met stoppen met een verslaving. Breken met dit ingesleten levenspatroon is dan ook een proces dat niet zonder vallen en opstaan verloopt. Bij een enkeling duurt die worsteling slechts kort, zoals sommige rokers er eenvoudigweg een punt achter zetten en nadat ze hebben besloten te stoppen ook werkelijk geen sigaretten meer kopen noch van anderen aannemen. Bij velen kost het echter moeite en gaat het gepaard met heen en weerzwalven, met periodes van terugval en periodes waarin ze (vrijwel) zonder kunnen. Net als bij verstokte rokers of drinkers kunnen ze op sommige momenten vastbesloten zijn om ermee te kappen, maar kunnen ze op een later moment (vooral in de omgeving van 'lot-' of 'bondgenoten'), de verleiding toch weer niet weerstaan. Hierbij speelt vaak een rol dat deze jongemannen over een zwakke innerlijke *locus of control beschikken* – het gevoel dat je zelf je eigen leven niet naar je hand kan zetten en dat de belangrijkste dingen je overkomen.

Vanuit dit perspectief op het proces van stoppen met criminaliteit dient zich als vanzelf het concept van motivatie-ontwikkeling aan dat sinds begin jaren '80 is ontwikkeld door James Prochaska en Carlo DiClemente en dat veel wordt toegepast in de

verslavingszorg (Prochaska & DiClemente, 1982). In dit model worden zes stadia van motivatie onderscheiden, waarbij wordt verondersteld dat de betrokkene op ieder moment kan terugvallen. Daarmee ontstaat een dynamisch perspectief op stoppen met criminaliteit, dat recht probeert te doen aan de worsteling om grip te krijgen op het eigen leven. De focus op motivatie maakt ook duidelijk dat stoppen niet altijd mogelijk is, omdat nu eenmaal niet iedereen in staat is een sterke innerlijke locus of control te ontwikkelen. Zeker voor degenen die qua intelligentie, gedrag en sociale vaardigheden weinig houvast hebben is dit allesbehalve makkelijk bereikbaar. Hetzelfde geldt voor degenen met weinig sociaal kapitaal (sociaal netwerk via familie, vrienden en collega's), gebrekkige scholing en nauwelijks arbeidservaring.

Wij hebben dit model teruggebracht tot vier motivatiefasen omdat de verschillende stappen in *desistance from crime* zich dan helder laten onderscheiden en daarmee goed af te bakenen, dynamische 'profielen' bleken te ontstaan: volharden, erkennen, voorbereiden en consolideren. De tijd die een jongere in elk van deze fasen doorbrengt kan verschillen, maar gezien de worsteling die met name de oudere jonge veelpleger ervaart om los te komen van zijn criminele verleden, gaan we ervan uit dat het steeds enige tijd kost voordat men in staat zal zijn de mentale en praktische stappen naar een volgende fase te zetten. De twee uiterste profielen spreken voor zich: de volharders zijn degenen die duidelijk maken dat zij geen probleem zien in hun criminele activiteiten en die zonder veel reserve – tenzij ze een enorm bedrag krijgen – willen doorgaan op de huidige weg. Degenen die consolideren hebben daarentegen niet alleen met zoveel woorden maar vooral qua levenswijze afstand van hun verleden genomen.

Daarnaast kunnen nog twee andere en onderling verschillende profielen worden onderscheiden die duidelijk aan het worstelen zijn met deze twee orientaties. Enerzijds zien we een aantal jonge veelplegers dat nog tamelijk dicht bij de volharders staat; anderzijds een aantal dat veel meer in de richting van de stoppers gaat. Kenmerkend voor de eersten is dat ze erkennen dat dit leven hen zwaar valt en dat ze dit niet eindeloos denken vol te houden, maar dat ze nog weinig of geen idee hebben hoe ermee te stoppen. Daarentegen kan een andere groep worden onderscheiden die eveneens worstelt met stoppen maar die inmiddels al meerdere stappen op weg daarnaartoe heeft gezet en die vaak al één of twee jaar geen delicten meer hebben gepleegd, maar nu toch weer een keer zijn teruggevallen. De eersten duiden we aan als 'erkenners', de tweede groep als 'voorbereiders'. Hieronder werken we deze vier profielen die zichtbaar worden in het proces van *desistance from crime* bij jonge veelplegers verder uit.

1. Volharden

Het simpelweg willen doorgaan en geen problemen zien kan worden beschouwd als eerste fase, of als 'voorstadium' waarin de persoon, zoals Prochaska & DiClemente opmerken, nog 'geen probleembesef' heeft. Dit profiel duiden we aan als 'volharder'.

Volharders zijn helemaal niet van plan om te stoppen met hun criminele activiteiten. Ze vinden dat ze geen andere keus hebben. En zitten is nou eenmaal ‘het risico van dit beroep’. Op de vraag hoe ze zichzelf over tien jaar zien, geven ze veelal aan dat ze denken dan een ander leven te leiden, maar dat betekent allerm minst dat ze uit de business willen stappen, alleen dat ze denken aan minder zichtbare activiteiten (met minder hoge straffen) als ‘hoofd-’ of ‘bijverdienste’.

Kenmerkend voor de echte volharder zijn twee dingen. Ten eerste dat hij niet twijfelt tussen doorgaan en stoppen. Ten tweede en hiermee direct samenhangend, dat hij blind is voor de mogelijk negatieve gevolgen van zijn gedrag. Hij ziet alleen succes (Tunnell, 1992). Degenen die volharden beschouwen dit als voor hen nu eenmaal de beste manier van leven. Criminaliteit is voor hen zowel een onmisbare bron van inkomsten als een (vooralsnog) vaststaande way of life, hoewel die door de echte ‘zware jongen’, die meestal ook niet terugschrikt voor fors geweld en vaak met een duidelijk criminele achtergrond, als makkelijker wordt beleefd dan door de kleine alledaagse crimineel. De zware jongen ziet zichzelf als vakman die ‘gewoon zijn ding doet’. Hij laat zich door niemand de wet voorschrijven. Hij zorgt dat hij (en zijn vriendin en eventueel kinderen) het goed hebben. De kleine krabbelaar gaat niet alleen minder gewetenloos te werk, hij beschouwt zichzelf meestal ook minder als vakman. Wat deze groep echter als geheel verbindt is de gedachte dat ze nu eenmaal geen andere keus hebben, vaak verbonden met de stelling dat de maatschappij hen geen andere kansen heeft geboden (vergelijk Healy, 2010; 2013), een houding die wel wordt beschouwd als voorspeller van persistence en nieuwe veroordelingen (LeBel e.a., 2008: 154).

Volharders vertonen doorgaans opvallende tekorten in moreel redeneren – geen spijt, eigen gedrag altijd weer goed praten. Evenzeer opvallend is het onvermogen om zich in de gevoelens van anderen te verplaatsen, zowel van slachtoffers als van dierbaren. Bovendien zijn ze vaak nauwelijks gevoelig voor straf.

2. Erkennen

Er is een cruciaal onderscheid tussen het profiel van de volharders en van degenen die we tot de erkenners rekenen. Ondanks alle verschillen in persoonlijkheid, achtergrond, en crimineel CV is voor de volharders typerend dat ze voorlopig niet van plan zijn om te stoppen – dat kunnen ze niet, dat willen ze niet, ja als je ze een miljoen zou geven ..., of een paar ton Hoewel het verhaal van de erkenners daar nog niet heel ver van af staat, verschilt het toch op een essentieel punt. Dat heeft te maken met hun verschillende beeld van de nabije toekomst en met de erkenning van de schaduwkanten van hun huidige, delinquente levenswijze. Sommigen komen er zelfs rond voor uit dat ze langzamerhand naar een ander, relaxed en aangepast, burgerlijk bestaan verlangen.

De een heeft sowieso al het beeld voor ogen dat je moet stoppen als je begin of halverwege de twintig bent, omdat het dan tijd is om een serieus leven op te bouwen.

Voor een ander heeft het meer te maken met zijn vriendin, met wie hij een ander leven zou kunnen leiden. Weer een ander wil vooral rust. Ook komt bij een enkeling het motief van spijt en soms schaamte naar familie en een heel enkele keer ook naar slachtoffers voor, al is dat bij de erkenners doorgaans nog slechts (zeer) zwak aanwezig.

Toch betekent dit allemaal nog niet dat de erkenners tot een echt besluit komen, laat staan de vaardigheden hebben om concrete plannen te maken hoe een andere weg in te slaan. Bovendien is die alternatieve, burgerlijke manier van leven hen eigenlijk nog onbekend. Ze hebben geen idee hoe ze hun rekeningen moeten betalen als ze weer naar school zouden gaan. Ze hebben heel veel moeite met het idee 'voor een baas' te moeten werken. En ze worstelen met de gedachte dat ze tegen hun vrienden nee moeten zeggen als die met een klus aankomen en überhaupt met de gedachte 'er niet meer bij te horen'.

3. Voorbereiden

De volharders zijn niet van plan te stoppen, dat boeit hen niet. De erkenners zijn wel degelijk bezig met de vraag of ze nog doorgaan met hun criminele activiteiten; ze zien zichzelf uiteindelijk wel als rustige volwassene met vrouw en kind in eigen huis en gewoon werk, maar ze hebben nog geen idee hoe ze dat voor elkaar krijgen. De voorbereiders maken echter niet alleen duidelijk dat ze bedenkingen hebben bij hun vroegere levensstijl en geen plezier meer beleven aan de spanning en het samen met vrienden op straat hangen en op pad gaan. Zij bevinden zich in de cruciale fase die Prochaska en DiClemente aanduiden als 'actieve gedragsverandering': ze hebben concrete stappen gezet die kunnen worden beschouwd als (voorbereidingen op) een ander leven, waardoor ze in elk geval minder gauw in de verleiding komen. In tegenstelling tot de erkenners hebben ze al enkele jaren geen politiecontacten meer.

Daarbij is hun belangrijkste stap dat ze hebben gebroken met hun oude vrienden van de straat, sommigen met hulp van familie en vriendin, anderen door zich helemaal terug te trekken. Waar ze allemaal duidelijk over zijn is dat ze zich te oud voelen voor het wilde leven van de jongens van de straat en interesse hebben in heel andere dingen. De een houdt zijn vriendin voor dat hij graag een kind van haar wil. De ander gaat actief op zoek naar werk. Weer een ander benadrukt dat hij weer intensief contact met zijn ouders heeft en een enkeling zoekt zijn houvast bij zijn geloof. Opvallend bij de voorbereiders – en belangrijk richting mogelijkheden voor hulp en interventies – is dat ze zich beginnen te realiseren wat hun criminele levensstijl voor hun ouders en andere dierbaren heeft betekend (vergelijk Giordano e.a., 2007: 1651).

Zeker zo belangrijk is dat de steun van pro-sociale anderen in deze fase erg belangrijk blijkt. Dit komt vaak neer op de (schoon)familie, die meestal de enige beschikbare steun biedt richting een ander leven (vergelijk Farrall e.a., 2010: 549). Meestal wordt de omgang met de ouders in dit stadium als meer ontspannen ervaren dan in de ado-

lescentie (vergelijk Cid & Marti, 2012). Over het algemeen zien we dat de familie dan pas op de hoogte wordt gebracht van de wens om te kappen met de oude levensstijl. Een enkeling zegt expliciet dat hij zich schaamt voor zijn familie. Voor deze fase geldt wat wel wordt aangeduid als 'active maturation' (Shapland & Bottoms, 2011: 277). Dat sluit evenwel allerminst uit, dat ze nog eens een stommitieit zullen uithalen en weer een keer met de politie in aanraking komen.

4. Consolideren

De stoppers zijn er vrijwel allemaal van overtuigd dat ze nooit meer een delict zullen plegen. Al blijft het bij sommigen nog enige tijd mogelijk dat ze vanwege te hard rijden of een agent beledigen ooit nog eens met de politie in aanraking komen, inmiddels zijn ze allemaal gestopt met hun routine van vermogens- (en gewelds)delicten. Ze zijn niet alleen al meerdere jaren gestopt volgens de gegevens van justitie; ze hebben ook allemaal hun levenspatroon ingrijpend aangepast en ze kijken vanuit hun huidige leven overwegend met distantie en verbazing terug op hun vroegere leven. Bij deze laatste groep is opnieuw duidelijk dat desistance niet mogelijk is zonder radicale aanpassing van hun zelfbeeld en hun levensopvatting. Opvallend is dat in veel gevallen gevoelens van schaamte en spijt over hun verleden, met name jegens hun ouders en verdere familie en directe sociale omgeving daarbij een rol spelen.

Literatuur

- A.A.J. Blokland & H. Palmén (2013) Criminal career patterns, in: R. Loeber, M. Hoeve, N.W. Slot & P.H. van der Laan (eds.) *Persisters and desisters in crime from adolescence into adulthood* (pp.13-50), Farnham: Ashgate.
- K. Boers & K. Krawinkel (2016) *Intensivtäterschaft und Delinquenzabbruch*, Münster: Waxmann.
- J. Cid & J. Marti (2012) Turning points and returning points: understanding the role of family ties in the process of desistance, *European Journal of Criminology* 9 (6), 603-620.
- M.E. Ezell & L.E. Cohen (2005). *Desisting from crime. Continuity and change in long-term crime patterns of serious chronic offenders*. Oxford: Oxford University Press.
- S. Farrall, A. Bottoms & J. Shapland (2010) Social structures and desistance from crime, *European Journal of Criminology* 7 (6), 546-570.
- D.P. Farrington, J.W. Coid, L.M. Harnett, et al (2006). *Criminal careers up to age 50 and life success up to age 48: New findings from the Cambridge Study in Delinquent Development* (No. 299). London: Home Office.
- P.C. Giordano, R.D. Schroeder & S.A. Cernkovich (2007) Emotions and Crime over the Life Course: A Neo-Meadian Perspective on Criminal Continuity and Change, *American Journal of Sociology* 112, 6, 1603-1661.

- E. Gray (2013) *What happens to persistent and serious young offenders when they grow up. A follow-up study of the first recipients of intensive supervision and surveillance*, Youth Justice Board for England and Wales.
- D. Healy (2013) Changing fate? Agency and the desistance process. *Theoretical Criminology* 17 (4), 557-574.
- D. Healy (2010) *The Dynamics of Desistance: Charting Pathways through Change*, Cullompton: Villan.
- T. P. LeBel, R. Burnett, S. Maruna & S. Bushway (2008) The 'Chicken and Egg' of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime, *European Journal of Criminology* 5, 131-159.
- J. O. Prochaska & C. C. di Clemente (1982). Transtheoretical therapy: toward a more integrative model of change, *Psychotherapy: theory, research and practice* 19 (3), 276-288.
- J. Shapland & A.E. Bottoms (2011) Reflections on social values, offending and desistance among young adult recidivists, *Punishment and Society* 13, 256-282.
- K.D. Tunnell (1992) *Choosing crime: the criminal calculus of property offenders*, Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- I. Weijers & D. van Drie (2014) *Stoppen of volharden. Portretten van jonge veelplegers*, Amsterdam: SWP.
- I. Weijers (2019) *Veelplegers aanpakken. 81 jonge veelplegers 15 jaar gevolgd*, Amsterdam: SWP.
- I. Weijers (2022) *Kansen bieden, kansen pakken. De aanpak van jonge veelplegers*, Amsterdam: SWP.